

"שלמים מעיון"

דברי תורה בפרשת השבוע בהלכה ובאגדה מתורתו של מורנו ורבנו
הגאון הגדול רבי שלוי בן ציון פלמן זצוק"ל

פרשת תולדות

אם כן למה זה אנכי

"ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי, ותלך לדרוש את ה'". (פרק כ"ה פסוק כ"ב).

מכך שעתידה לילד בן רשע שיעבוד עבודה זרה. ומעתה טענה "למה זה אנכי", למה אני צריכה את כל הטורח הזה להוליד בן רשע ועובד עבודה זרה, הרי אני לא נצטוויתי על פריה ורביה, וממילא לא שווה לי כל העסק הזה של ההריון להביא מכח זה בן רשע. ואפילו שידעה שתביא גם בן צדיק שילך לבית מדרשו של שם ועבר, בכל זאת כל זה לא שווה מחמת זה שתביא גם בן רשע. וזהו דיוק המילה "אנכי", שהטענה היא רק כלפיה שאינה מצווה בפריה ורביה. משום שייצחק שהיה מצווה בפריה ורביה, והוא לא יכל לטעון את הטענה הזו, שחייב לקיים את המצווה עליו בלא לחשב את החשבונות הללו, וכדברי ישעיהו שאמר לחזקיהו "בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד". אבל רבקה שהיא לא מצווה בפריה ורביה, עליה קיים הטענה הזו "למה זה אנכי", שאם מכח ההריון הזה יבוא גם בן רשע, יוצא שלא שווה כל העסק הזה של ההריון ויותר טוב היה לה שלא לסבול את כל הסבל הזה.

*

חיוב מיתה על ביטול עשה

והנה בעיקר דברי הגמרא בברכות שישעיהו הנביא בא בנבואה בשם ה' אל חזקיהו שנגזר עליו עונש מוות כיון שלא עסק בפריה ורביה, לכאורה יש לתמוה בזה הרי החטא שלא עסק בפריה ורביה הוא רק ביטול עשה, ומדוע עבור ביטול עשה נענש בעונש כה חמור של מיתה בעולם הזה, וגם מיתה בעולם הבא, שלא יהא לו חלק לעולם הבא. הרי כל החטאים שעונשם הוא שאין חלק לעולם הבא, מדובר על חטאים שהם עקרי הדת, ואילו החטא הזה שלא עסק בפריה ורביה אין בזה עקירה של עיקרי הדת שבעבור זה יש סיבה לחייבו בעונש כה חמור שאין לו חלק לעולם הבא, ואם כן קשה מה נשתנה חזקיהו שעבור ביטול העשה הזה בלבד נענש בעונש שאין לו חלק לעולם הבא.

מאי דמפקדת איבעי לך למעבד

ושמעתי מהגרי"מ פיינשטיין ליישב, שבאמת ביטול עשה של פריה ורביה בלבד אין בזה עקירת עקרי הדת, ואין בזה את העונש החמור הזה שאין לו חלק לעולם הבא. אבל כל זה דווקא כשהסיבה לכך היא מחמת רשלנות או מחמת פחד מהעול העתידי וכיוצא בזה, שבעיקרון אדם זה מודה שהוא מחוייב ומצווה במצוות פריה ורביה, אלא היו לו סיבות של שוגג או מזיד שבעבורם ביטל את המצווה הזו, ובזה עונשו הוא רק כדין ביטול מצוות עשה, ואין לו את העונש החמור של מיתה בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא.

אבל אצל חזקיהו הדבר היה שונה, שהסיבה שלא עסק בפריה ורביה היתה משום שראה ברוח הקודש שעתידיים לצאת ממנו בנים רשעים, וסבר שבמצב כזה ההלכה מחייבת אותו שלא להתחתן, שכל מצוות פריה ורביה נאמרה דווקא בסתם אדם שאינו יודע את העתיד, אבל במי שיוודע את העתיד ברוח הקודש ויודע שייצאו ממנו בנים רשעים כלפיו אין את ההלכה של פריה ורביה. וממילא מכח הענינים של ידיעת העתידות, עקר הלכה מפורשת בתורה, והוציא מזה דין שבמצב כזה לא נאמרה ההלכה, דבר כזה נחשב עקירת יסודות התורה. שאחד מעיקרי הדת הוא "שזאת התורה לא תהא מוחלפת", וכל מצווה שנאמרה בתורה היא נאמרה לכל הזמנים ולכל המצבים (חוץ מאופנים שכתוב בתורה מפורש במצב כזה לא נאמרה ההלכה הזו), ולא יתכן שיקום אדם ויאמר על מצווה אחת שהיא לא נאמרה כלפיו או שלא נאמרה באופן כזה. ועל כן כשחזקיהו אומר שמצוות פריה ורביה לא נאמרה באופן כזה, נחשב

ופרש"י, "ויתרוצצו, על כרחך המקרא הזה אומר דורשני, שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריצה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרסם לצאת, עוברת על פתחי עבודה זרה עשוי מפרסם לצאת וכו'. ותאמר אם כן, גדול צער העיבור. למה זה אנכי, מתאוה ומתפללת על הריון".

הנה בכיבור דבריה שאמרה "אם כן למה זה אנכי", שאמרה שהיה מן הראוי שלא תהא בהריון, ולא תלד את הילדים הללו, מבאר בחידושי מרן רי"ז הלוי, שטענתה לא היתה רק מצד הצער שקשה עליה לסבול את צער ההריון, אלא היתה כאן טענה שבאמת מן הדין היה ראוי שלא היתה מביאה את הילדים הללו לעולם.

וכתב דהנה בגמרא בברכות (דף י"א) מובא על חזקיהו המלך שראה ברוח הקודש שעתידיים לצאת ממנו בנים שאינם הגונים, ומשום כן לא רצה לישא אשה ולעסוק בפריה ורביה, שלא יהיה הוא הגורם להביא כאלו רשעים לעולם. ומשום שלא עסק בפריה ורביה, נגזר עליו עונש מוות, והוא נחלה ונטה למוות. ישעיהו הנביא בא אליו בשם ה' לומר לו "צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה, מת אתה - בעולם הזה, ולא תחיה - לעולם הבא". ואיתא בגמרא, "אמר ליה (חזקיהו אמר לישעיהו הנביא), מאי כולי האי (מדוע נגזר עלי עונש כל כך חמור). אמר ליה, משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה, משום דחזאי לי ברוח הקודש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו. אמר ליה, בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד". והיינו שחזקיהו טען שמה שלא עסק בפריה ורביה זה לא היה מחמת שרצה לבטל את העשה, אלא מחמת שראה שעתידיים לצאת ממנו בנים שאינם הגונים. וישעיהו ענה לו, שכיון שהוא מצווה על פריה ורביה הרי מן הדין חובתו היא לקיים את העשה, ולא להמנע מכך מחמת חשבונות שעתידיים לצאת ממנו בנים שאינם הגונים.

מבואר בזה שישעיהו לא דחה את עצם הטענה של חזקיהו, שבאמת חזקיהו צודק בעיקר דבריו שמאחר שידע ברוח הקודש שעתידיים לצאת ממנו בנים שאינם הגונים, הרי מן הדין ראוי להיות שלא יעסוק בפריה ורביה ולא יביא כאילו בנים לעולם. אלא ישעיהו טען שכיון שנצטווה במצוות עשה של פריה ורביה, אסור לו לדחות את המצווה משום איזה טעם שיהיה. אבל מי שלא נצטווה בפריה ורביה, באמת טענתו של חזקיהו צודקת שכאשר יודע שייצאו ממנו בנים שאינם הגונים ראוי לו שלא יעסוק בפריה ורביה.

ולפי זה אשה שאינה מצווה במצוות פריה ורביה, צדקו בזה דברי חזקיהו דמוטב שלא לעסוק בפריה ורביה משיצאו בנים דלא מעלי. וממילא אם האשה יודעת ברוח הקודש שייצאו ממנה בנים דלא מעלי, לא שווה לה לעסוק בפריה ורביה.

והנה חזקיהו יצאו ממנו גם בנים כשרים וצדיקים כמו יאשיהו וצדקיהו וזרובבל ועוד, וכשראה ברוח הקודש שעתידיים לצאת ממנו בנים רשעים כמו מנשה ואמון, הוא בוודאי ראה גם את הבנים הצדיקים שעתידיים לצאת ממנו, ובכל זאת סבר שלא ראוי לעסוק בפריה ורביה מחמת הבנים הרשעים הללו. ואפילו שכאשר לא יעסוק בפריה ורביה, הוא יפסיד שלא ייצאו ממנו הבנים הכשרים, בכל זאת כל זה כדאי, העיקר שלא להביא רשעים לעולם.

נשים לא נצטוו בפריה ורביה

ומעתה מבאר הגרי"ז דבריה של רבקה שאמרה "אם כן למה זה אנכי", שהרי כשעברה על פתח בית עבודה זרה עשוי היה רוצה לצאת, והבינה

הדבר לעקירת הדת, והעונש על כך הוא כדן עקירת עיקר מעקרי הדת שמתחייב מיתה בעולם הזה ואין לו חלק לעולם הבא.

מה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד

וזהו מה שהשיב ישעיהו לחזקיהו בעת שחזקיהו הצטדק ואמר שהסיבה שלא נשא אשה היא משום שראה ברוח הקודש שייצאו ממנו בנים רשעים, וממילא אין זה מן הראוי שיבוא עליו עונש כה גדול, והשיב לו ישעיהו ואמר "בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת איבעי לך למעבד, ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד", והיינו שהשיב לו שמאחר שניתנה תורה אסור לחשב חשבונות שבמקום כזה או במצב כזה אין חיוב מצווה, אלא כיון שהמצווה נאמרה היא נאמרה לכל כלל ישראל, ואף אחד לא יכול לומר שאצלו המצווה הזו לא נוהגת, ואפילו מי שיש לו חשבונות מחשבונות שונים ומשונים, זה לא מתיר לבטל את המצווה, אלא החובה היא על אף כל החשבונות לקיים את המצווה כפי מה שנצטווה עליה, והחשבונות הללו הם בבחינת "מה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד", אבל האדם מצד עצמו חייב לקיים את המצווה על אף כל החשבונות.

וכשהציע את הדברים לפני חותנו מרן הגרי"ז זצ"ל, מאוד שיבחה את

הישוב הזה.

יש עוון שהוא כנגד כמה זכויות

ומרן הגרי"ז אמר שאפשר עוד ליישב על פי דברי הרמב"ם בהלכות תשובה (פרק ג' הלכה ב') שכתב "יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות וכו', ויש עוון שהוא כנגד כמה זכויות וכו', ואין שוקלין אלא בדעתו של א-ל דעות והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העוונות". מבואר ברמב"ם שאנו איננו יכולים לחשב את המצוות ולהפך את העבירות, וכדי לדעת את גודל השכר על כל מצווה ומצווה, ואת העונש על כל עבירה ועבירה, רק הקב"ה יכול לקבוע. יש עבירה שלפי מה שנראה בעינינו היא עבירה קלה, אבל הקב"ה יחשב את זה לעבירה חמורה ביותר, שלפי חשבונות שמים על האדם הזה ועל המצב והזמן והצורה שנעשתה העבירה הזו נחשבת עבירה זו לחמורה ביותר, ורק הקב"ה שהוא קל דעות הוא יודע איך מחשבים כל מצווה ומצווה וכל עבירה ועבירה. וממילא לפי זה י"ל שאפילו שבעינינו המצוות של פריה ורביה נראית כמצווה קלה, בכל זאת לפי חשבונות שמים אצל חזקיהו המצווה נחשבת למצווה חמורה, אשר עונשה היא מיתה בעולם הזה ובעולם הבא. (ועיין עוד ב"שלמי תורה", פורים, סימן מ"ה סק"ג, שהאריך עוד בזה).

זהירותו של עשוי בכיבוד אב - איסור לא תחנם בלשבח מעשים טובים

"ותקח רבקה את בגדי עשוי בנה הגדול החמודות אשר אתה בבית ותלבש את יעקב בנה הקטן". (פרק כ"ז פסוק ט"ו).

מעשיהם, לכאורה היה מקום לדון ולומר דהנה בגמרא בקידושין (דף י"ח א') מובאת ההלכה של ירושה, שגוי יורש את אביו דבר תורה, והגמרא רוצה ללמוד את זה מעשיו שכתוב עליו שירש את הר שער, ודוחה הגמרא שאי אפשר ללמוד את זה מעשיו, משום שעשוי היה ישראל מומר ולא היה גוי. ולשון הגמרא הוא, "רב חייא בר אבין א"ר יוחנן, עובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה, דכתיב כי ירושה לעשוי נתתי את הר שער. ודלמא ישראל מומר שאני, אלא מהכא וכו'". מבואר מפשטות דברי הגמרא שעשוי לא היה לו גדר של גוי, אלא גדר של ישראל מומר, וממילא הירושה שירש את אביו לא היתה בגדר ירושה שגוי יורש את אביו, אלא בגדר ישראל שירש את אביו, ומשום כן אי אפשר ללמוד מזה את ההלכה שגוי יורש את אביו.

ולפי זה מיושבת הקושיא איך משבחים את עשוי על זהירותו בכיבוד אב, מדוע אין בזה איסור לא תחנם, ולפי זה הקושיא מעיקרא אינה קושיא כלל, שעשוי לא היה לו דין גוי אלא דין ישראל מומר, וממילא ההלכה של "לא תחנם" לא חלה כלפיו, ועל כן אין שום איסור לספר בשבח מעשיו.

*

ביצחק ולא כל יצחק

אמנם באמת יש לעיין בזה, דהנה בגמרא בסנהדרין (דף נ"ט ב') מובא לגבי מצוות מילה, שבני נח אינם מצווים במצוות מילה, שעיקר מצוות מילה נאמרה רק לאברהם ולזרעו ולא לבני נח. ואיתא בגמרא, "אי בעית אימא מילה מעיקרא לאברהם הוא דקא מזהר ליה רחמנא, ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחרריך לדורותם, אתה וזרעך אין איניש אחרינא לא. אלא מעתה בני ישמעאל לחייבו, כי ביצחק יקרא לך זרע. בני עשו לחייבו, ביצחק ולא כל יצחק". מבואר בגמרא שאפילו שלפי פשוטו עשוי הוא זרעו של אברהם, ואם כן מן הדין היה שהוא זרעו יתחייבו במצוות מילה, בכל זאת נאמר בפסוק הפקעה שעשוי זרעו אינם בכלל זרע אברהם, שבפסוק כי ביצחק יקרא לך זרע נאמר שלא כל זרעו של יצחק נחשב לזרעו של אברהם, וממילא עשוי הופקע בזה מכלל זרעו של אברהם.

ולכאורה ההבנה בזה שאם עשוי הופקע מכלל זרעו של אברהם, אם כן אין לו דין ישראל, אלא הרי הוא גוי ככל הגויים וככל בני נח. ומעתה תמוה מדוע הגמרא אומרת שעשוי הוא בגדר ישראל מומר, הרי כיון שהוא הופקע שאינו בכלל זרע אברהם, אם כן אין לו דין ישראל כלל ומדוע הגמרא קוראת לו ישראל מומר, הרי מי שאינו בכלל זרע אברהם הוא גוי ככל הגויים.

בנו של יצחק

ונראה לומר שבאמת עשוי הופקע שאינו בכלל זרע אברהם ואינו מתייחס אחרי אברהם ויצחק, אבל בכל זאת כיון שלמעשה הוא בנו של יצחק אי אפשר להחשיבו בגדר גוי, אלא רק בגדר ישראל מומר. ועצם

במדרש מובא (פרשה ס"ה אות ט"ז), "אשר אתה בבית, שבהן היה משמש את אביו, אמר רבי שמעון בן גמליאל כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשוי את אביו. אני בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלוכלכין, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים. אבל עשוי בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות, הדא הוא דכתיב אשר אתה בבית וכו'".

הנה חז"ל למדו מעשיו על זהירותו המופלגת בכיבוד אב, עד כדי כך שייחד בגדי מלכות שלבשם רק בזמן הזה ששימש את אביו, וחז"ל מציינים דבר זה בתור שבח לעשוי שהידר בכיבוד אב.

לא תתן להם חן

בספר "שפתי צדיק" לאדמו"ר מפילץ (נכדו של החידושי הרי"ם, וגיסו של השפת אמת) הקשה דהנה בפרשת ואתחנן נאמר בפסוק (דברים, פרק ז' פסוק ב'), "ונתנם ה' אלוקיך לפניך והכיתם, החרם תחרים אותם לא תכרות להם ברית, ולא תחנם". ופרש"י, "לא תחנם, לא תתן להם חן, אסור לו לאדם לומר כמה נאה גוי זה וכו'". ומקור דברי רש"י הוא מהגמרא בעבודה זרה (דף כ' א') שדרשו כך את הפסוק לא תחנם, וכן נפסק להלכה ברמב"ם (הלכות עבודה זרה, פרק י' הלכה ד') ובשו"ע (יו"ד סימן קנ"א סעיף י"ד), ולשון הרמב"ם הוא "וכן אסור לספר בשבחן, ואפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו, קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם, שנאמר ולא תחנם לא יהיה להם חן בעיניך, מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים". מבואר בזה שבכלל האיסור של "לא תחנם" שאסור לתת להם חן ולומר כמה נאה גוי זה, נכלל גם איסור לספר בשבח מעשיו של הגוי, שאפילו כשיש לגוי מעשים הראויים לשבח יש איסור לספר בשבח.

ולפי זה הקשה איך חז"ל שבחו את עשוי על גדולתו בכיבוד אב, הרי אסור לספר בשבח או בשבח מעשיו של גוי, והסיפור הזה של זהירותו בכיבוד אב יש בזה סיפור של שבח מעשיו, ומדוע אין בזה איסור של לא תחנם.

וכתב ליישב שיתכן שכל האיסור לספר בשבח מעשיו הוא דווקא כשמספר את שבח מעשיו בלא שום תועלת, אבל כשמספר את מעשיו כדי ללמוד מהם להתחזק ולהדר יותר בקיום המצוות מותר. וממילא מה שחז"ל מספרים על זהירותו של עשוי בכיבוד אב, זה לא כדי לשבח את עשוי, אלא כדי ללמוד מזה עד כמה ראוי להדר בכיבוד אב, ועל כן אין זה בכלל האיסור שאסור לשבח את מעשיו של הגוי.

ישראל מומר שאני

והנה בעיקר הקושיא איך שיבחו את זהירותו של עשוי בכיבוד אב, מדוע אין זה בכלל האיסור של לא תחנם שאסור לתת להם חן ולשבח את

גמורים לכל הדינים. וממילא כל הגויים, ללא יוצא מהכלל, גם בני ישמעאל ועשיו, חל בהם כל הדינים שנאמרו בגויים, ואיסור לא תחנם שאסור לשבחם ולשבח את מעשיהם נאמר כלפיהם כמו שנאמר על כל הגויים. אבל בכל זאת עשיו עצמו בזמן שהוא היה חי שעדיין לא ניתנה התורה, היה לו דין ישראל מומר, ולכן לא היה בו איסור לא תחנם. ומשום כן חז"ל משבחים את מעשיו בזהירותו בכיבוד אב, ואין זה בכלל האיסור של לא תחנם.

מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה

אמנם עדיין יש לעיין בדברי הגמרא שעשיו היה בגדר "ישראל מומר", דהנה בגמרא בקידושין (דף ל"ט ב') מובא שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, שמי שחשב לעשות עבירה ולמעשה לא עשה מעשה עבירה, הרי הקב"ה לא מחשיב לו את המחשבה הרעה הזו כמעשה, ואינו נענש עליה כאילו כבר עשה את המעשה. וכתב התוספות (ד"ה מחשבה) שכל זה דווקא בישראל, אבל בגויים זה להפך שהקב"ה מצרף מחשבה רעה למעשה, וכתב "מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, ובעובדי עבודת כוכבים איפכא, מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה, דכתיב מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם, ולא מצינו שעשה עשיו ליעקב שום רעה, אלא מחשבתו הרעה אשר חשב עליו מצרפה הקב"ה למעשה וכו'".

מבואר בתוספות שלומד את הכלל הזה שבעכו"ם הקב"ה מצרף מחשבה רעה למעשה, וכאשר גוי חושב לעשות רעה ליהודי אפילו שבסוף לא עשאה הרי הוא נענש עליה כאילו עשאה, מעשיו שחשב לעשות רע ליעקב ובסוף לא עשה לו רעה ובכל זאת נענש כאילו עשה לו רעה.

ולכאורה תמוה אם הגמרא אומרת שעשיו היה בגדר ישראל, אם כן מה תוספות מוכיח מעשיו על מחשבה רעה של עכו"ם, הרי עשיו לא היה לו גדר של גוי אלא גדר של ישראל, והרי בישראל הכלל הוא שמחשבה רעה הקב"ה לא מצרפה למעשה, ולפי זה לא היה צריך להחשיב את המחשבה הרעה של עשיו למעשה, ואם בכל זאת החשיבו את זה כמעשה צריך לומר שזה היה דבר מיוחד בעשיו. אבל מכל מקום אי אפשר ללמוד מזה את הכלל שבעכו"ם מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה שעשיו לא היה גוי, ואיך תוספות לומד מזה את הכלל שבעכו"ם מחשבה רעה מצטרפת למעשה.

ונראה לומר שכלפי הכלל שמחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה, ישראל מומר יש לו בזה אותה הגדרה כמו גוי, וממילא אם עשיו שהיה ישראל מומר מחשבתו הרעה מצטרפת למעשה יש ללמוד מזה שכל שכן על הגויים שמחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה.

ההפקעה מכלל זרעו של אברהם נאמר רק כלפי דין "זרעו" שנאמר באברהם ויצחק, שעשיו אינו מוגדר כזרעם של אברהם ויצחק ואינו מתייחס לענין זה אחריהם. אבל כלפי דין ישראל לגבי זה כיון שלמעשה הוא בנו של יצחק אי אפשר להחיל בו דין גוי, שמאחר שהוא בנו חל בו דין ישראל ואי אפשר להפקיע את זה ממנו.

וממילא לגבי מצוות מילה שנאמרה בזה הלכה של "זרעו", כיון שנאמר בפסוק שעשיו הופקע מכלל זרעו של אברהם על כן אינו מחוייב במצוות מילה. אבל כלפי דין "לא תחנם" שזה הלכה בגוי שאסור לתת לו חן, בזה ההגדרה של גוי וישראל היא כפי המציאות אם הוא בנו של אברהם ויצחק או שהוא בנו של בני נח, שהנולד מבני אברהם ויצחק הוא ישראל, ואילו הנולד מבני נח הוא גוי, ובזה כיון שעשיו נולד מיצחק לא חל עליו דין גוי, אלא הוא בגדר ישראל (אלא שהוא ישראל מומר). בישראל אין איסור לא תחנם, ועל כן מותר לשבח את מעשיו של עשיו בזהירותו בכיבוד אב.

לא תחנם בזרעו של עשיו

אולם לפי זה יוצא דבר פלא, שכל זרעם של ישמעאל ועשיו עד הדור הזה הם בגדר ישראל, ולא יהיה בהם איסור לא תחנם, וכן שאר דיני התורה שנאמרו דווקא כלפי גויים לא נאמרו כלפיהם שאין להם גדר גויים אלא גדר ישראל. וזהו דבר תימה שהרבה מהגויים אין להם דין גויים, אלא דין ישראל מומר.

והנה אם האמא היא מאומה אחרת מסתמא שהבנים הם גויים, שכשם שבישראל ההלכה היא שישראל שבא על הנכרית הוולד הוא גוי כמותה, הוא הדין בבני ישמעאל ועשיו אם יש להם דין ישראל אם כן כאשר יתחנתו עם גויה משאר האומות הוולד שנולד יהיה לו דין גוי ולא דין ישראל שהוא יהיה כמותה ולא כאב. אבל במקום שידוע דור אחר דור שהתחנתו רק בני ישמעאל ועשיו עם בנות ישמעאל ועשיו, הרי הבנים הללו יהיה בגדר ישראל, והוא דבר תימה.

במתן תורה הופקעו מכלל ישראל

וצריך לומר שכל דברי הגמרא על עשיו שהוא בגדר ישראל מומר, נאמרו רק קודם למתן תורה, אבל לאחר מתן תורה הופקע מהם ומזרעם דין ישראל והרי הם גויים ככל הגויים. משום שהרי התורה ניתנה אך ורק לבני אברהם, יצחק ויעקב, וישמעאל ועשיו שאינם בכלל בני אברהם, יצחק ויעקב, שאפילו אם הם בני אברהם ויצחק אבל אינם בני יעקב, ממילא הם לא קיבלו את התורה. וכל אלו שלא היו בכלל קבלת התורה גם אם עד עתה היה להם דין ישראל, הרי עכשיו במתן תורה הוברר הדבר שדין ישראל חל רק כמי שקיבל את התורה, והם שלא קיבלו את התורה הופקע מהם דין ישראל מומר שהיה בהם עד עתה והרי הם גויים

ויקח את מחלת בת ישמעאל

"וילך עשיו אל ישמעאל, ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו לו לאשה". (פרק כ"ח פסוק ט')

יצחק אביו כבנות כנען, בכל זאת כיון שלא גירש את הראשונות לא הועיל בזה מאומה, והוא נדרש לגנאי שהוסיף רשעה על רשעתו. שעיקר עבודת האדם הוא לסלק מתוכו את הרע, ומתוך כך בעת שיעשה טוב יוכל להתעלות ולהתרומם. אבל כל זמן שעדיין הרע קיים בתוכו, ולא די שאינו מסלקו אלא הוא עוד מרוצה ושמח בזה, אינו יכול להצליח במעשה הטוב, שכל מעשה טוב עלול הוא להוסיף ולחזק את הרע שבתוכו.

וממילא כאשר עשיו אינו מגרש את הראשונות, אלא השאיר את נשיו מבנות כנען, לא יועיל לו מה שלוקח את בת ישמעאל שאף היא תלך אחר הנשים הראשונות מבנות כנען, ומתוך כך הוא רק מוסיף רשעה על רשעתו, ואינו מתקן מאומה. ולכן אפילו שבעצמותו המעשה הזה שלקח את מחלת יכול היה להתפרש בתור מעשה טוב, כדי לקיים את רצון אביו לקחת אשה שאיננה מבנות כנען, אבל למעשה כיון שלא גירש את הראשונות כל הטוב שעשה בזה לבסוף הוא ילך ויושפע מצד הרע, ונמצא שלא די שלא תיקן בזה אלא עשה בזה מעשה של גנאי שהוסיף רשעה על רשעתו.

לרחוץ מהטומאה

ובאמת יסוד הדברים מפורשים בספר "שיחות החפץ חיים" (עמוד פ"ו, אות קי"ט) שכתב בשמו דבר תורה שאמר בפרשת חיי שרה, וז"ל "שבת קודש חיי שרה, אחר סעודה שלישיית אמר, קודם צריך האדם לרחוץ

ופרש"י, "על נשיו, הוסיף רשעה על רשעתו, שלא גירש את הראשונות". הנה מפשטות הפסוקים נראה לכאורה שעשיו עשה מעשה טוב בזה שלקח את מחלת בת ישמעאל, שהרי בפסוק הקודם (פסוק ח') נאמר "וירא עשיו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו", וכהמשך לזה כתוב שלקח את מחלת בת ישמעאל ולא לקח מבנות כנען, אם כן נראה שבא לומר בשבחו של עשיו שעשה את רצון אביו, ולקח אשה שאיננה מבנות כנען.

וברש"י בפרשת וישלח (פרק ל"ו פסוק ג') כותב שבאמת שמה האמיתי לא היה "מחלת" אלא "בשמת", ומה שנקראת כאן בשם "מחלת" לרמז על זה שכיון שנשא אשה נמחלו לו עוונותיו. וז"ל, "בשמת בת ישמעאל, ולהלן קורא לה מחלת, מצינו באגדת מדרש ספר שמואל שלשה מוחלין להן עוונותיהם, גר שנתגייר, והעולה לגדולה, והנושא אשה, ולמד הטעם מכאן, לכך נקראת מחלת שנמחלו עוונותיה". ולכאורה גם בזה מבואר שעשיו עשה מעשה טוב בזה שלקחה לאשה, ומשום כן זכו למחילת עוונות.

אבל למעשה רש"י בפרשה דורש את כל הענין שלקחה לאשה לגנאי, שהוסיף רשעה על רשעתו, שלא גירש את הראשונות.

לסלק את הרע

ובביאור הדבר שמעתי מהגרי"מ פיינשטיין זצ"ל, שאפילו שעצם לקיחתה לאשה היה בתור מצווה, לקחת אשה שלא תהא רעה בעיני

עצמו מהטומאה, ואך כך יכול הוא להמשיך על עצמו קדושה. ובדיוק כמו שבערב שבת קודש קודם מתרחצים ואחר כך לובשים בגדי שבת, כן הדבר עם הנפש אי אפשר לקבל קדושה קודם שמסלק מעליו את הטומאה."

פרישה ששה ימים

והנה בסוף פרשת משפטים נאמר בפסוק (שמות, פרק כ"ד פסוק ט"ז) "וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים, ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן". ופרש"י, "ויש אומרים ויכסהו הענן למשה ששה ימים לאחר עשרת הדברות, והם היו בתחילת ארבעים יום שעלה משה לקבל הלווחות, ולמדך שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים".

כביאור הדבר שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששה ימים, יש לפרש על פי יסוד זה, שכדי לקבל את הקדושה והמעלות הנשגבות שאפשר להשיג בתוך מחנה שכינה, חייב להיות בפרישה ששה ימים שבהם יטהר את עצמו מכל כוחות הרע שבתוכו, ואז אפשר לזכות להתעלות ולקבל את ההשפעה השלמה מתוך מחנה שכינה.

מחלת - לשון מחילה ולשון מחלה

והנה באמת במדרש מחלק את הדברים, ומביא שהדעה שסוברת שבמה שעשוי לקח את מחלת הוא הוסיף רשעה על רשעתו, היא חולקת על הדעה שסוברת שנקרא שמה מחלת על שם שנמחלו עוונותיו, ומביא בזה מחלוקת תנאים, וז"ל, "וירא עשו כי רעות בנות כנען וילך עשו אל ישמעאל, רבי יהושע בן לוי אמר נתן דעתו להתגייר, מחלת - שמחל לו

הקב"ה על כל עונותיו, בשמת - שנתבסמה דעתו עליו. אמר רבי אלעזר, אלו הוציא את הראשונות יפה היה, אלא על נשיו כאב על כאב, דבר אחר כוב על כוב תוספת על בית מלא".

ומבואר בזה שכל הענין שעשוי לקח את מחלת, אי אפשר לפרש בזה גם צד חיובי מלשון מחילה, וגם לשון שלילי שהוסיף רשעה על רשעתו, אלא התנא שדורש את זה לשבח מלשון מחילה לא סובר את הדרש שהוסיף רשעה על רשעתו, ואילו התנא שדורש את זה לגנאי שהוסיף רשעה על רשעתו לא סובר את הדרש של מחלת שנמחלו לו עוונותיו. ורש"י בחומש הביא את שתי הדרשות הללו, ולא ציין שזה מחלוקת תנאים, ולדבריו יש לבאר שגם לפי הדרש שנדרש לו לשון מחילה עדיין למעשה כיון שלא הוציא את הראשונות ממילא מוגדר הדבר כדבר רע שהוסיף רשעה על רשעתו, אבל באמת לפי דברי המדרש אין בזה קושיא שזהו מחלוקת תנאים ומי שדורש כך לא דורש כך.

ובספר "חידושי מהרי"ל דיסקין" על התורה, מביא שיש דעות בין הנקדנים אם לקרוא את השם "מחלת" עם האות מ' מנוקדת בקמץ או בפתח, וכתב שהנידון בזה תלוי במחלוקת התנאים שבמדרש, דלפי דעת רבי יהושע בן לוי שהפירוש של "מחלת" הוא מלשון מחילה שנמחלו לו עוונותיו, אם כן הניקוד של "מחלת" הוא בקמץ, מלשון מחול לך, שהוא בקמץ תחת האות מ'. ולפי דעת רבי אלעזר, שאינו דורש את השם מחלת בתור לשון של מחילת עוונות, אלא דורש את כל הענין לצד הרע שהוסיף רשעה על רשעתו, לפי זה הניקוד של "מחלת" הוא בפתח תחת האות מ', והוא מלשון "מחלה" כמו "כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך", שהוא נקוד בפתח תחת האות מ'. וע"ש בהמשך דבריו.

נשמת כל חי

בדרכי ההשגחה

סיפר הגר"ב צ, מעשה באדם שכאשר בתו הגיעה לגיל השידוכים הציעו לו בחור שהיה אחד מהטובים ביותר בישיבה, הורי הבחור ביקשו בעבורו סכום מסויים, ובעת ההיא היה לאותו אדם את הסכום הזה, אלא שמלכתחילה הוא חשב לתת רק סכום קטן בהרבה ממה שביקשו הורי הבחור, ולשמור את יתרת הכסף בשביל לחתן בהם את יתור ילדיו. ומשום כן הוא חשב לענות תשובה שלילית על ההצעה הזו.

הגר"ב צ' שהכירו וידע שבאמת בתו היא כלילת המעלות, וחבל שתפסיד כוז הצעה טובה, הציע לו שכדאי לו להתייעץ עם מרן הסטייפלר זצ"ל, ואולי הוא יתן עצה כדי שלא להפסיד את השידוך הזה.

ובאמת הלך אבי הבת, אל הסטייפלר וסיפר לו את הדברים כהוויתן, ושאל בעצתו מה לעשות. השיב לו הסטייפלר, "תעשה את השידוך, ותתחייב את כל הסכום שהורי הבחור מבקשים".

השואל חשב אולי הסטייפלר לא הבין כראוי את השאלה, ומשום כן חזר ואמר, שיש לו עוד ילדים לחתן, ואם עתה יתן את כל הסכום הנדרש לא ישאר לו דבר לשאר ילדיו. הסטייפלר ענה לו שוב, "תעשה את השידוך". ולא התייחס לטענתו זו, ופטרו לשלום.

אבי הבת קיבל את הדברים, ומיד הודיע על הסכמתו להתחייב את הסכום הנדרש, ולאחר כמה ימים כבר זכה לברך על המוגמר כשבתו באה בברית האירוסין עם הבחור המופלג, לשמחת כל הצדדים.

אבי הבת עמד בדבריו, בעת ההיא כל כספו שהתחייב היה מושקע אצל אדם שהוכר כאדם נאמן שרבים השקיעו אצלו את כספם. ומיד באותו לילה שגרו את השידוך, הלך אבי הבת והוציא את כל כספו המושקע כדי לתת בהם את התחייבותו בעבור השידוך, וכאשר התפלא האדם שהחזיק את הכסף על מה ראה לקחת את כל כספו, הסביר שעשה כן על פי הוראת הסטייפלר שאמר לו להתחייב את כל הכסף בשביל השידוך לבתו.

ולא עברו כמה ימים והאדם הזה שהכסף היה מופקד אצלו פשט את הרגל, וכל הכספים שהיו מושקעים אצלו הלכו לטמיון, ורבים הפסידו שם את רוב כספם.

אמר הגר"ב צ, "תראו את השגחת ה' שהיתה כאן, אילו אותו אדם לא היה שומע בקול הסטייפלר, לא היה לו היום לא את השידוך ולא את הכסף, והיום ששמע בקול הסטייפלר יש לו גם את השידוך וגם את הכסף. ללמדך לימוד השכל איך צריך לשמוע בקול גדולי ישראל, שהשגחת ה' שורה עליהם באופן מיוחד, והמשכיל ההולך לאורם, לעולם אינו מפסיד".

"ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא, ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו". (פרק כ"ה פסוק כ"א). בספר כף החיים (סימן רפ"א סק"ח) כותב בשם ספר חסד לאלפים, "קבלה בידינו מרבי יהודה החסיד, שבח נשמת כל חי מסוגל על כל צרה שלא תבוא, לקבל האדם על עצמו כשיהיה ניצול ממנה לומר נשמת כל חי בתורה וקול זמרה בפני עשרה, ובו ניצולו רבים".

הגר"ב צ' היה מביא זאת בשיעוריו, והוסיף שבספרים כתבו רמז לכך מהפסוק בפרשה "ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו", ראשי תיבות של המילה "לנכח" הוא "לומר נשמת כל חי".

יש גם רמז לזכור את הסימן שבו כותב הכף החיים את הסגולה הזו, שהוא סימן "רפ"א", מלשון רפואה. ויש בזה עוד רמז, שאותיות "רפא" הוא אותיות "אפר", ואותיות "פאר", לומר שמי שמשים את עצמו כאפר, זוכה לרפא, לרפואה, וזוכה להתעלות ולהגיע לידי פאר.

והיה מביא בשיעורים עוד ממרן הסטייפלר זצ"ל, שהיה אומר ליולדת שתקבל על עצמה לפני הלידה שאם הכל יעבור כשורה שתאמר "נשמת כל חי", וכן היה מייעץ לחולה שהוצרך לעבור ניתוח שיקבל על עצמו שלאחר הניתוח יאמר "נשמת". ויאמרו מתחילת נשמת כל חי עד ישתבח ועד בכלל, אלא שבסוף ישתבח יסיים בחתימה בלא הזכרת השם. והסטייפלר לא הזכיר שיאמרו נשמת בעשרה, אלא אפילו ביחוד די בזה.

בצורת ההודאה

הנה בפסוקים בהלל אומרים "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו. יאמר נא ישראל, כי לעולם חסדו. יאמרו נא בית אהרן, כי לעולם חסדו. יאמרו נא יריאי ה', כי לעולם חסדו". בביאור הדבר שמפרטים בהודאה את ישראל, בני אהרן ויראי ה', שכל אחד בפני עצמו אומר את ההודאה לה', ולא כללו את כולם יחד, היה מבאר הגר"ב צ' שכל אחד לפי דרגתו, כך הקב"ה מנהיגו ומשגיח עליו לטובה, וככל שאדם מתחזק יותר באמונה בה' כך הוא זוכה לראות את הנהגת ה' והנפלאות שעושה עימו. וכל אחד לפי דרגתו כך הוא צריך להודות לה', ועל כן יש דרגת הודאה של ישראל, דרגת הודאה של בית אהרן, ודרגת הודאה של יריאי ה'.

ובדוגמה לכך הביא ממה שרואים בחוש שלומדי תורה זוכים לראות הנהגת ה' בצורה שונה משאר ההמון כולו, והרבה פעמים בהוצאות הבית נמנע מהם הוצאות הכרחיות של רפואה או מכשירים שהתקלקלו, וכל זה משום שהקב"ה משגיח עליהם בהשגחה פרטית שלא יצטרכו להוציא הוצאות מיותרות, ויוכלו להמשיך לשקוד על התורה והעבודה.